

POLITIKAI SZOFISZTIKÁLTSÁG A DEMOKRÁCIAELMÉLETBEN

Állampolgári kogníciók az episztemikus–schumpeteri skála tükrében

Szántó András

(MTA TK Politikatudományi Intézet, BCE Politikatudományi Doktori Iskola)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a politikai szofisztikáltság szerepét térképezi fel a deliberatív-részvételi, az aggregatív-pluralista, valamint a vezérdemokráciában. A tanulmány azt a feltételezést kívánja „meghaladni”, amely szerint az állampolgári inkompetencia a demokrácia immanens tulajdonsága. Ehelyett azt állítja, hogy a „demokrácia kudarca” a demokratikus működés-módok diverzifikálását, vagy az állampolgárok politikai szemléletének „tudományosítását” indokolja a tájékozatlan szavazói rétegek kizárása helyett (Brennan, 2016; Caplan, 2009). A tanulmányban érvényre jutó szemlélet a demokráciaelméletek induktív és holista értelmezése. Az induktív szemlélet azt feltételezi, hogy az állampolgárok kognitív képességei alapján konstruálhatók a demokráciaelméletek. A holista szemlélet szerint a demokrácia különböző elemei nem függetleníthetők egymástól, mert azok között kölcsönös kapcsolat áll fenn. A tanulmány egyik újítása, hogy a schumpeteri és az episztemikus demokráciaelmélet közötti kontraszt segítségével egy olyan skálát hoz létre, amelyen a demokráciaelméleteket konstituáló állampolgári politikai megismerések elhelyezhetők. Az episztemikus–schumpeteri skála az eltérő kognitív háttérű állampolgárokat, illetve az ezen előfeltevések alapján létrejövő demokráciaelméleteket írja le. A tanulmány a három demokráciatípus skálán történő elhelyezése után a szofisztikáltság különböző síkjait és jellemzőit mutatja be valamennyi demokráciaelmélet tekintetében.

Kulcsszavak: politikai szofisztikáltság ■ demokráciaelméletek ■ kognitív elfogultság

BEVEZETÉS

James Kuklinski és Paul Quirk szerint a szavazóknak a politikában szisztematikusan torzító, manipulatív információval kell találkozniuk. A helyzetet még aggasztóbbá teszi, hogy az állampolgárok nem törődnek ítéleteik helyességével, amely szegényes politikai megismerésekhez vezet (Kuklinski–Quirk, 2000: 167–169.). Az utóbbi évek legjelentősebb kutatásai (Achen–Bartels, 2016; Brennan 2016; Somin, 2013) szerint a szavazók inkompetenciája a politika immanens jelensége, amely a legfőbb oka a demokratikus elszámoltathatóság hanyatlásának, valamint a populista vezetők felemelkedésének. A demokrácia

működési zavarainak orvosolására ezért a kutatók egy része az állampolgárok szavazati jogának korlátozását javasolja (Brennan, 2016; Caplan, 2009).

Lisa Hill (2016) szerint az állampolgárok politikai inkompetenciája rossz kormányzáshoz vezet; érvelése szerint az állampolgári input és a demokratikus output között közvetlen összefüggés fedezhető fel. Hasonlóan Hillhez, Jason Brennan szintén a közvetlen oksági kapcsolat keretrendszerén belül értelmezi az állampolgári inkompetencia jelenségét. Brennan szerint az állampolgári inkompetenciának számos megjelenési formája van: a választóközönség lehet tudatlan, irracionális, alacsony képességű, immorális, valamint korrupt (Brennan, 2016: 158.). A szerző szerint a demokratikus folyamatot „szennyezi” a tájékozatlan szavazók politikába történő bevonódása (Brennan, 2009: 541.), illetve az informálatlan tömegek részvétele a politikában nemkívánatos döntéseket kényszerít a többi állampolgárra (Brennan, 2016: 8.). Ilya Somin szerint a „rossz szavazásnak” (Brennan, 2009) magas szintű tájékozottság esetén is lehet negatív következménye: lehetséges a „rossz értékek” mentén történő szavazás, illetve elképzelhető, hogy a választóközönség meghatározott része csupán szűk önérdékét veszi figyelembe szavazáskor (Somin, 2013: 54–57.). Somin könyvében arra is rámutat, hogy amennyiben az állampolgárok az igazság helyett az önérdéküket keresik, úgy nem várható információfeldolgozásuk elfogulatlansága (Somin, 2013: 84.).

A politikai szofisztikáltság az állampolgárok politikával kapcsolatos gondolkodásának, kognitív folyamatainak szervezőelve (Luskin, 1987; 857–858.). A demokrácia induktív* értelmezése szerint az állampolgárok politikai tudására vonatkozó kognitív előfeltevések alapján lehetséges a demokráciaelméletek konstrukciója; a holista szemlélet szerint a demokrácia különböző elemei összefüggnek egymással. Ez a két feltételezés az állampolgárok politikai megismerését, illetve az ennek alapjául szolgáló politikai szofisztikáltságot állítja a demokráciaelméletek középpontjába, hiszen az állampolgári kogníciókat tekinti a demokráciakonstrukció szervezőelvének. Ebben az értelmezésben a politika bemeneti oldala (Metz, 2017) meghatározza a demokrácia többi elemét is.

Jelen tanulmány célja, hogy az állampolgári inkompetencia kérdését a politikai szofisztikáltság perspektívájából vizsgálja úgy, hogy a politikai pszichológiában használt fogalom által nyújtott keretek kapcsolódjanak a demokráciaelméleti realitásokhoz. A két tudományterület – a demokráciaelmélet és a választói viselkedés – szintézise által a tanulmány következtetései túlmutatnak az állampolgári inkompetencia hagyományos vizsgálatán. Írásom központi

* A demokráciaelméletek induktív interpretációjára a schumpeteri demokrácia szemléletes példaként szolgál. Az állampolgárok nem résztvevő módon vannak jelen a politikában, ezért a vezetők primátusa és az állampolgárok manipulatív információra való receptivitása a kognitív előfeltevés következménye. Az is fontos következmény, hogy politikában való fokozott részvétel helyett a demokratikus választások kerülnek az elmélet homlokterébe.

gondolata szerint a politikai megismerések vizsgálhatók az episztemikus–schumpeteri skála – a demokráciaelméletek normatív-analitikus dimenzióját egyesítő – kiterjedésében. A tanulmány kutatási kérdése a következő: mit állítanak a különböző demokráciaelméletek az állampolgárok politikai szofisztikáltságáról? Az első fejezetben bemutatom az episztemikus–schumpeteri skálát, amely a demokráciaelméletek induktív és holista értelmezésének magyarázata. A második fejezetben Körösenyi András és Jan Pakulsi (2012) műve alapján kívánom bemutatni a deliberatív-részvételi, az aggregatív-pluralista, valamint a vezérdemokrácia skálajelentéseit. A harmadik fejezetben a politikai szofisztikáltság variációit mutatom be az egyes demokráciaelméletekben, amely egyúttal az episztemikus–schumpeteri skála deskriptív magyarázata is. A konklúzióban összefoglalom a kutatás eredményeit, valamint ismertetem a demokráciaelméletek kognitív implikációit.

POLITIKAI MEGISMERÉS A DEMOKRÁCIAELMÉLETBEN: AZ EPISZTEMIKUS–SCHUMPETERI SKÁLA

A demokrácia instrumentális felfogása szerint a demokráciának a helyes döntés meghozatalára kell törekednie, míg procedurális felfogása szerint az eljárás helyessége a demokratikus folyamat alapja (Brennan, 2016: 13.). Ez a kettősség szemlélteti, hogy milyen normatív elvárások kapcsolódnak az *episztemikus* és a *schumpeteri* demokrácia koncepciójához. A két elmélet komparatív vizsgálatának nincsen előzménye a szakirodalomban, hiszen kontrasztjukat látszólagos ellentmondás feszíti: míg a schumpeteri elmélet az eddigi empirikus kutatások alapján gyakorlati-politikai relevanciával bír (Achen–Bartels, 2016), addig az episztemikus demokrácia a politikának egy elérni kívánt, normatív megfontolásból létrejött állapotát írja le (Estlund, 1997). Nadia Urbinati ezért az episztemikus demokráciát apolitikus demokráciaelméletnek nevezi, amelyet normatív állításainak fenntarthatatlansága feszít (Urbinati, 2014: 101.). Christian List és Robert E. Goodin a demokrácia procedurális és episztemikus variánsait különbözteti meg, amelyek értelmezésükben statikus kategóriák (List–Goodin, 2001). David E. Estlund e két fogalmat egy skála két szélsőértékének tekinti, amelynek episztemikus végpontjával Rousseau asszociálható (Estlund, 2008a: 102). Schumpeter skálához történő illesztésével az „episztemikus-procedurális” kifejezés új jelentést nyer, hiszen Estlund politikaelméletek kategorizálására használja a fogalmi párt.

Az episztemikus demokrácia etimológiája a görög eredetű *episztemé* szóra vezethető vissza, amely elméleti tudást, ismeretet jelent. Szerzői egyetértenek abban, hogy a nép önkormányzata bölcs politikai döntésekhez vezet. A demokráciával szemben támasztott normatív elvárás miatt az „igazság” az elmélet központi fogalma (Cohen, 1986; Estlund, 2008b; List–Goodin, 2001;

Schwartzberg, 2015). Christian List és Robert E. Goodin szerint az episztemikus demokrácia az „eljárásfüggetlen esszenciát” feltételezi „amely a létező legjobb demokratikus kimenet elérésére szolgál” (List–Goodin, 2001: 280.). Ezzel szemben Joseph Schumpeter a helyes politikai kimenet helyett a hatékony politikai döntést emeli ki, amelynek középpontjában a nép bölcsessége helyett a proaktív, a politikai folyamatot „irányító” vezető személye áll. Schumpeter a következőképpen definiálja a demokráciát: „egy intézményi elrendezés a politikai döntések meghozatalára, amelyben a jelöltek egy hatalomért folyó versengő küzdelemben tesznek szert a nép szavazatára”. Ez azt jelenti, hogy amíg Schumpeter procedurális demokráciaelméletében az *eljárás* a demokratikus folyamat központi eleme (és nem lényeges az eljárástól független demokratikus esszencia), addig az episztemikus demokráciaelméletben szükség van a népakarat nyomán kialakuló *demokratikus esszenciára*, amely a helyes döntés, a politikai igazság megtestesítője. A tanulmányomban úgy érvelek, hogy a két elmélet nem csupán két eltérő demokrácia-felfogást (illetve a rezsimmelélet potenciálisan új megvilágítását) jelent, hanem a demokráciaelméletek normatív-analitikus kiterjedésének tipizálását is, amely a demokráciáról való gondolkodás horizontjának kiszélesedését jelenti. Az episztemikus–schumpeteri skála alkalmas az állampolgári kognitív képességek nyomán a demokrácia sajátosságainak jellemzésére.

Az episztemikus–schumpeteri skála végpontjain található demokráciaelméletek a pártos elfogultság szempontjából két eltérő állampolgártípust is megjelenítenek. Az episztemikus demokrácia a vulkánt testesíti meg, aki tudományosan és racionálisan gondolkodik a politikáról, véleményét a társadalomtudományra és filozófiára alapozza (Brennan, 2016: 5.). Meggyőződése addig „terjed”, amíg azt a rendelkezésére álló tudományos evidencia megengedi (Brennan, 2016: 5.). Érdeklődik a politika iránt, de rendkívüli módon ügyel arra, hogy elfogulatlan és racionális legyen politikai ítéleteiben (Brennan, 2016: 5.). Ezzel szemben a schumpeteri demokráciát a huligán testesíti meg, akinek kialakult politikai véleménye van, érveket tud felsorakoztatni saját álláspontja igazolására, de nem képes a sajátjától eltérő álláspontok objektív ismertetésére (Brennan, 2016: 5.). Politikai információfogyasztásában – mind hírfogyasztásában, mind tudományos tájékozódásában – predispozíciói megerősítésére törekszik, s egyúttal elutasítja a nézeteit megkérdőjelező információkat (Brennan, 2016: 5.). Alapvető fontosságú számára valamely politikai identitáscsoporthoz való tartozás, amely valamely párttal vagy politikai szervezettel történő feltétlen azonosulást jelent (Brennan, 2016: 5.). Bár bizonyos érvelés szerint a tudatlan, közömbös állampolgárt megjelenítő hobbit (Brennan, 2016: 4.) is társítható a schumpeteri demokráciához, a skála schumpeteri végpontja a szegényes politikai megismerést jelentő kognitív előfeltételek miatt – érvelésem szerint – a pártos állampolgárt ugyanolyan mérték-

ben megjeleníti, és jobban kifejezi az episztemikus–schumpeteri skála dichotóm jelentését.

A demokrácia alapelve:
Szubsztantív vagy formális érték

Míg a schumpeteri demokráciában az állampolgárok politikai szerepvállalása a választói döntés meghozatalára korlátozódik, addig az episztemikus demokráciában az igazság megtalálásához az szükséges, hogy az állampolgárok résztvevő módon legyenek a politikában. A schumpeteri demokráciában a vezető képes az állampolgárok preferenciáit formálni (és ezzel támogatást szerezni a megvalósítani kívánt politikához), korlátot csupán a periodikusan ismétlődő választások jelentenek. A vezető elfogadása a legmeghatározóbb aktusa a demokrácia konstrukciójának. Az episztemikus demokráciában a választások közötti időszakban is az állampolgári preferenciáknak megfelelő – szubsztantív értelemben vett (Jacobs–Shapiro, 2000) – rezponzív politizálás jellemző, amelyben az egymáshoz igazított preferenciák, vagyis a közjó beteljesítése a politikai vezető feladata. A schumpeteri demokráciában instrumentális rezponzivitás (Jacobs–Shapiro, 2000), a vezető cél-eszköz mérlegelésének megfelelő rezponzivitás érhető tetten. Ennek alapján a schumpeteri demokrácia *formális* elmélet, amelyben a szavazás aktusa képezi a demokrácia magját, míg az az episztemikus demokráciaelmélet *szubsztantív* tartalmú, hiszen a független standard (a közjó) szerinti helyes döntés a demokratikus döntések fokmérője (Cohen, 1986: 24.).

A közjó:
Megközelíthető vagy elérhetetlen ideál

A schumpeteri demokráciának feltevése, hogy nem létezik közjó (Schumpeter, 2003: 252–253.). Ez a schumpeteri elmélet *abszurditás-problémája*, mert a demokrácia nehezen képzelhető el közjó nélkül; ez a sajátosság több politikatudós szerint a schumpeteri demokráciát antidemokratikussá teszi (Mackie, 2009; Meszerics, 2008).

Az episztemikus demokráciaelmélet közjó-felfogása rokonítható a klasszikus demokráciával. Robert Dahl szerint egyik állampolgár sem felvértezettebb a másinál arra, hogy kormányozzon, hiszen minden egyén közjóról alkotott képének és céljaik közjónak való beágyazottságának egyforma mértékű figyelmet kell szentelni (Dahl, 1998: 76.). Estlund szerint az episztemikus demokráciában csak az általános akaratnak lehet érvényt szerezni (Estlund, 1997: 265.). Míg az episztemikus demokráciában a közjó megközelíthető, a schumpeteri demokráciában elérhetetlen ideál.

Inherens elv:
Helyes vagy hatékony döntéshozatal

A schumpeteri demokráciában a legfontosabb a hatékony döntéshozatal, hiszen Schumpeter szerint számos esetben az állampolgárok előnyben részesítik az antidemokratikus alternatívákat a kevésbé hatékony döntéshozatallal szemben (Schumpeter, 2003). Ezzel szemben az episztemikus demokráciában a tudás a demokrácia magja, amelynek Estlund szerint lényege, hogy ne privilegiálja a tudással rendelkezők meghatározott csoportját (Estlund, 2003: 208.). Ez azt jelenti, hogy míg a schumpeteri olvasatban a *hatékony* döntés a demokráciát konstituáló döntéssel, addig az episztemikus értelmezés a döntés *helyességét* emeli ki, hiszen bízunk az állampolgárok kognitív képességeiben, illetve abban, hogy az egyének képesek az igazság megtalálása révén a közjó kialakítására. Az episztemikus demokráciaelmélet egyik teoretikusa, Melissa Schwartzberg szerint az önérdék meghaladása a legfontosabb ahhoz, hogy a közjó létrehozásának feltételeit az állampolgárok érzékeljék (Schwartzberg, 2015: 200.). Ugyanakkor a schumpeteri demokráciában nem reális lehetőség az önérdék meghaladása a közjó elérése érdekében, hiszen a közjó hiányából adódóan a politikai vezetők hatékonyságon alapuló döntései töltik be.

Vezető és állampolgár kapcsolata:
Objektív állampolgári tudás (episztémé) vagy a vezető
politikai gyakorlata (praxis)

A schumpeteri demokráciában a politika kontextusát a vezetők alakítják ki. A vezetők a változó kalkulus modellnek megfelelően folyamatosan hatással vannak a politika értelmezési síkjaira (Körösényi, 2009). A politikának ebből a felfogásából az következik, hogy a vezetők manipulálják a politikai folyamatot (uő.). A schumpeteri demokráciában az állampolgároknak nincsen ösztönzése arra, hogy kognitív képességeiket a politika megismerésére fordítsák, így nem tudnak jelentős hatást gyakorolni a politikai folyamatra. Ennek oka, hogy egyrészt tudatlanok, másrészt rezisztensek az új információk befogadására (Schumpeter, 2003: 259.). A schumpeteri demokrácia a kognitív képességek alacsony szintjét feltételezi, hiszen preferenciáik kialakításában a politikai vezetők játsszák a kulcsszerepet. A schumpeteri demokrácia kognitív konstrukciója a *kognitív elfogultság* előmozdítására irányul. Ezzel szemben az episztemikus demokráciában a politikai folyamatban rejlő *tudásérték* megőrzése központi jelentőségű. Az episztemikus demokrácia szubsztantív jegyeiből adódóan kölcsönös a kapcsolat a vezető és az állampolgárok között. Elizabeth Anderson (2006) szerint Dewey experimentalista modellje írja le a legjobban az episztemikus demokráciát, amely az elszámoltatás legmagasabb rendű normája, hi-

szen a kognitív képességek sokszínűségét, a tárgyalási potenciált, valamint a választási ítélet kimondását feltételezi (Anderson, 2006: 13–14.).

Racionalitás:

Szubsztantív vagy procedurális mérlegelés

A schumpeteri demokráciában a politikai vezetők célja nem az állampolgárok ösztönzése a politikai valóság megismerésére, hanem az állampolgárok kognitív elfogultságának kiváltása, a politikával kapcsolatos megismerések átpolitizálása, hiszen a vezetők a saját céljaikhoz szeretnék megszerezni a támogatást. Az episztemikus demokráciában – ezzel szemben – a legfőbb cél a demokráciában rejlő *tudásérték* növelése, a demokratikus döntések objektív megalapozása. A tudáshoz való viszonya a két demokráciaelméletnek kölcsönösen kizáró jellegű: míg az episztemikus demokráciában a tudás szerepe döntő, addig a schumpeteri demokráciában a kogníciók politikai tartalommal telítettek, ezért az állampolgárok nem képesek a politikai közösség közjójának kialakítására. Az episztemikus demokráciaelmélet az elszámoltatás legmagasabb rendű normája, hiszen a kognitív szavazás feltételezi, hogy az egyéni preferenciák helyett egy helyes döntést mérő független standardhoz igazodik a szavazás (Cohen, 1986: 24.).

Jelentősen eltérhetnek egymástól az állampolgárok a tekintetben például, hogy mennyire erősek a meggyőződéseik, vagy azok mennyire ellentmondásosak (Brennan, 2016: 3–4.). A schumpeteri demokrácia állampolgárképe a kognitívan elfogult, tudományos igazságot visszautasító állampolgár, a korábban említett huligán (Uő. 5.), míg az episztemikus demokrácia a tudás megszerzésére törekvő állampolgárt, a vulkánt írja le (Uo.), aki elfogadja a tudományos evidenciát a politikai (pártos) eredetű információval szemben. A *procedurális és szubsztantív* racionalitás (Luskin, 1987: 864.) a demokráciaalkonstrukció konstitutív eleme. Míg a procedurális racionalitás azt jelenti, hogy az állampolgárok ízlésük szerinti kalkulációt végeznek, addig a szubsztantív racionalitás a matematikai modellek által megkövetelt pontossággal végzett költség-haszon elemzést tételezi fel (Uo.). Ennek megfelelően az állampolgári kontroll az episztemikus demokráciában teljes körű, míg a schumpeteri demokráciában impulzív ítéletre korlátozódik. Ha az állampolgár a politikai információt rendkívül elfogultan értelmezi, akkor hajlamosabb elfogadni azokat a hamis állításokat, amelyek korábban létező elgondolásait erősítik meg (Somin, 2013: 84.), és ebben rejlik a procedurális racionalitás demokráciára nézve „viciózus” természetete. Az állampolgár a megfelelő minőségű információfeldolgozás helyett személyes értékítéleteit részesíti előnyben, ami a politika torz megismeréséhez vezet.

Az episztemikus–schumpeteri skála szempontjai	Episztemikus demokráciaelmélet	Schumpeteri demokráciaelmélet
A demokrácia alapelve	Szubsztantív	Formális
A közjó	Elérhető ideál	Nem létezik, formálható
Inherens elv	Helyes döntéshozatal	Hatékony döntéshozatal
Vezető és állampolgár kapcsolata	Meghatározott kimenetel a cél, kiszámítható (episztémé)	Kontextusfüggő, kiszámíthatatlan (praxis)
Állampolgárképe (Brennan, 2016)	Vulkán (racionális, tudományos)	Huligán (elfogult, pártos)
Az állampolgári kontroll, a racionalitás szerepe	Az elszámoltatás legmagasabb rendű normája (szubsztantív racionalitás)	Impulzív ítélet a választásokon (procedurális racionalitás)

A DEMOKRÁCIAELMÉLETEK SKÁLAJELENTÉSEI

A Körösényi András és Jan Pakulski (2012) által megkülönböztetett demokráciaelméletek (a deliberatív-részvételi, az aggregatív-pluralista, a vezérdemokrácia) felölelik a számba vehető demokráciatípusok széles spektrumát. Ez a három demokráciaelmélet az episztemikus–schumpeteri skálán is elhelyezhető, ezért alkalmasak a politikai szofisztikáltság demokráciaelméleti jelentőségének megértésére. Míg a deliberatív-részvételi demokrácia az episztemikus–schumpeteri skála episztemikus végpontján, az aggregatív-pluralista demokrácia a skála közepén, a vezérdemokrácia a skála schumpeteri végpontján helyezkedik el.

A deliberatív-részvételi demokrácia az episztemikus demokrácia technikai megvalósulása. Az állampolgárok széles, egyenlő részvétele biztosított: az állampolgárok nyíltan és racionálisan vitatják meg a politikai ügyeket (Pakulsi–Körösényi, 2012: 83.). Joshua Cohen (1989) szerint valamennyi résztvevőre kölcsönös elvek vonatkoznak a deliberációban. A deliberatív-részvételi demokrácia szubsztantív demokráciaelmélet, hiszen az állampolgárok preferenciái előrébb való, mint a formalizált eljárásrendek. A közjó a deliberáción keresztül elérhető ideál, amelynek azonosítása a deliberatív fórumok célja. Inherens elve a helyes döntéshozatal, amelyben a hatékonyságnak nincsen szerepe, hiszen a deliberatív demokrácia eszményképe szerint időkorlát nélkül lehet dönteni a politikai kérdésekről, és a döntésekkel szemben támasztott elvárás azok helyessége. A deliberatív fórum intézménye lehetőséget biztosít a vezetőknek arra, hogy segítsék a népet a számukra megfelelő döntés megszületésében

(Gutman–Thompson, 2010: 325.). A vezető és az állampolgár interakcióját ebben az esetben a közjó megvalósítása köti össze, hiszen a politikai vezetők feladata az állampolgárok közjójának létrehozatala. Az állampolgárok szubsztantív értelemben racionálisak, alapos költség-haszon elemzést végeznek tetteik következményeinek kiszámítására, és nem impulzív jelöltszelekczióra szorul politikai ítéletük.

Az aggregatív-pluralista demokrácia a klasszikus demokrácia képviseleti rendszerre történő alkalmazása, ezért neoklasszikus demokráciaelméletnek is nevezik (Pakulski–Körösényi, 2012: 88.). Három legfontosabb feltételezése a társadalomra jellemző inherens pluralizmus, a pártok kulcsszerepe az érdekek artikulációjában és aggregációjában, illetve a politikai választások egyszerűsítése (Uők., 88–89). Exogén preferenciákat feltételez, amelyek összegzésre kerülnek (Uők., 90.). Az aggregatív-pluralista demokrácia szubsztantív demokráciaelmélet, amelyet formalizált procedúrák, a társadalmi csoportok érdek-képviselőtének intézményes rendszere jellemez. A közjót nem a nép tagjainak preferenciaigazodása hozza létre, mint a deliberatív-részvételi demokráciában (ahol azok a politikai folyamatban jönnek létre), hanem azt ex ante preferenciák alapján valósítják meg a politikai vezetők. Inherens elve kettős: az érdek-artikulációs csatornák politikai „jelzéseinek” nemcsak a hatékonyság mércéjének kell megfelelnie, hanem az állampolgári preferenciák szempontjából helyesnek is kell lenniük, hogy a politika „ügynökproblémája” kiküszöbölhető legyen (Fearon, 1999: 55.). A vezető és állampolgár interakcióját a közösségi döntés megvalósításához szükséges kölcsönös részvétel, a preferenciák aggregációja és a közakarat megvalósítása jellemzi. A racionalitás szempontjából is hibrid konstrukció az aggregatív-pluralista demokrácia, hiszen a vélemény tekintetében az állampolgárok procedurális racionalitással bírnak (a közvélemény kialakításának nincsen valós tétje), de preferenciáik tekintetében szubsztantív értelemben racionálisak.

A vezérdemokráciában a politikai értékrend nem a választóközönség preferenciáiból nő ki, hanem azt a politikai vezetők alakítják ki (Pakulski–Körösényi, 2012: 94.). A vezetők szerepe nem a konszenzus, hanem a széleskörű támogatás elérése, hiszen az állampolgárok szerepe a választásokban való részvételben nyilvánul meg (Uők., 93–94.). A politikai vezetők a politikai folyamatot energetizálják, hiszen cselekvésük középpontjába a politikai akaratot helyezik (Uők., 94.). A vezérdemokrácia formális elmélet, hiszen a választási eljárásban azonosítható a demokrácia működésmódja. A közjó megközelíthetetlen ideál, hiszen az állampolgárok nem rendelkeznek kellő mértékű politikai kompetenciával, hogy létrehozzák azt. Inherens elve a hatékony döntéshozatal, hiszen a vezetők célja saját gyakorlati kompetenciájuk (praxisuk) tökéletesítése, manőverezési lehetőségeik maximalizálása. A vezető és állampolgár közötti viszonyt a perszonalizált kapcsolat alapozza meg, amely a szavazói döntésben csúcsosodik ki. A vezérdemokráciában a politika célja nem a poli-

tika törvényszerűségeit meghatározó tudományos igazságok feltérképezése, hanem az állampolgárok kognitív elfogultságának, pártos részrehajlásának kialakítása. A szavazók nem tulajdonítanak politikai viselkedésükhöz objektív értelemben vett racionális jelentéseket; procedurális racionalitás jellemzi őket.

A POLITIKAI SZOFISZTIKÁLTSÁG A DEMOKRÁCIAELMÉLETEKBEN

A politikai kogníciók azokat a mentális folyamatokat írják le, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az állampolgárok a politikáról tudással rendelkezzenek. Az állampolgárok tudásszerkezete csomópontokból áll (*nodes*), amelyek között kapcsolódások (*links*) találhatóak, s ezek valamilyen relációt írnak le a különböző politikai információk között. A vélelemerősség (*belief strength*) azt fejezi ki, hogy mennyire erős az egyes csomópontok közötti kapcsolódásba vetett hit, s ez határozza meg az egyes csomópontokhoz tartozó további csomópontok aktiválódását (Lodge–Taber, 2000: 191.). A politikai vélelemrendszer az egyének összekapcsolódott politikai kognícióit jelenti (Luskin, 1987: 858.), s ennek megfelelően a fejlett politikai vélelemrendszer a magasan szofisztikált állampolgárok sajátja. A demokrácielméletek kognitív szemléletének közép-pontjában a demokratikus intézménytervezés rétegzettsége áll, amely szerint a kogníciók alkotják a demokratikus konstrukció szervezőelvét. A kogníciók mikroszinten magukban foglalják a politikával kapcsolatos elemi benyomásokat, mezoszinten az állampolgári politikai döntéseket (amelyeknek alapjául a politikai szofisztikáltság szolgál), makroszinten pedig a demokrácia *bottom-up* vagy *top-down* konstrukcióját körvonalazzák.

A politikai szofisztikáltság fogalma azt fejezi ki, hogy az állampolgárok mennyi időt töltenek a politikáról történő gondolkodással, illetve hogy azt hogyan teszik (Luskin, 1987: 864.). Robert C. Luskin a politikai szofisztikáltság három síkját különbözteti meg: az információ, a képesség és a motiváció aspektusait. Az információt a médiából való tájékozódás eszközeivel azonosítja (és az állampolgárok információfeldolgozási képességéiként határozza meg), a képességet az intelligenciának, a motivációt a politikai érdeklődésnek felelteti meg (Luskin, 1990). A kognitív képességek, a szofisztikáltságot meghatározó elemek közül a kogníciók méretét, terjedelmét, valamint szerveztségét különbözteti meg. A *méret* a politikai vélelemrendszerben található kogníciók számát jelenti, például az olvasott sajtótermékek által nyújtott ismeretek mennyiségét. A *terjedelem* azt jelenti, hogy az állampolgárok megismerése a politikai univerzum mekkora részét fedi le. Bizonyos egyének szűkebb merítésű témák (pl. specializált tudás), míg mások széles témaspektrumot felölelő témák iránt érdeklődnek (Luskin, 1987: 859.). A *szerveztség* (vagy összekapcsolódottság) az a szempont, amely a politikai megismerések közötti kapcsolatokat jellemzi (Uo. 860.). Az összekapcsolódottság azokat az inter-kognitív propozíci-

ókat jelenti, amelyek a megismerések alapvető szervezőelvei (Uo. 857–858.). A szofisztikált állampolgárok sokkal inkább hajlamosak absztrakt jelentéseket társítani politikai döntéseikhez, mint az alacsonyabban szofisztikáltak (Brody–Sniderman–Tetlock, 1991: 25.). Ha a szofisztikáltság változói magas értéket vesznek fel, magas szintű politikai szofisztikáltságról beszélhetünk, ugyanakkor a kognitív képességek magas szervezettsége nélkül a politikai tudás legfeljebb terjedelmes sémákra korlátozódhat, ezért a szervezettség a magas szintű szofisztikáltság alapvető feltétele (Luskin, 1987: 860.).

A politikai szofisztikáltság az állampolgári megismerésnek az a sajátossága, amely megteremti a kapcsolatot a politikai információk és az egyéni politikai megismerés között. A méret alapján *sematikus* (információrészleteket leíró), a terjedelem szerint *metasematikus (kognitív)* (információrészletek közötti kapcsolatokat leíró), a szervezettségtől függően pedig *metakognitív* (az információrészletek közötti komplex hálózatokat leíró) perspektívából tekintünk a politika univerzumában rejlő, megismerésre váró „szubjektumokra”. Az összekapcsolódottság a gondolkodás rugalmasságának jelzője. Az összekötő megismerések a politikai vélelemrendszer komplexitásában csúcsosodnak ki, amely az állampolgárok tudásszerkezetének fejlettségét jelenti.

A deliberatív-részvételi demokrácia

A luskini szempontrendszer alapján értelmezett információ magas szintű a deliberatív-részvételi demokráciában, amely az állampolgárok fejlett információfeldolgozási képességével jellemezhető. Az állampolgárok képesek a deliberációban résztvevők véleményének, valamint a politikusok intencióinak megismerésére. Ezzel elejét veszik a Brennan által felvetett problémának, amely szerint a politikai döntések káros következményeit az ártatlan állampolgároknak kell elszenvedniük (Brennan, 2016: 8.). Nincsenek a politikában olyan közvetítő közegek vagy médiumok, amelyek az információ tartalmát megváltoztatnák, így az állampolgárok politikai szofisztikáltságára a manipulatív információk nincsenek hatással (Zaller, 1992). A politika szférájából érkező impulzusok a deliberáció célirányultsága miatt nem járulnak hozzá a politikai elfogultság kialakításához. A politikai vitához elengedhetetlen a magas szintű kognitív képességek megléte, hiszen ez biztosítja, hogy az állampolgárok érveiket folyamatosan felülírják és konstruktívan járuljanak hozzá a politikai folyamat alapját képező vitához. A motiváció szerepe ugyancsak kiemelkedő, hiszen a deliberáció magas szintű politikai érdeklődést, valamint a politikáról történő mélyenszántó gondolkodást feltételez, ezért a deliberatív-részvételi demokrácia az állampolgárok magas szintű kognitív bevonódását feltételezi. A deliberatív-részvételi demokráciában a szofisztikáltság valamennyi dimenziója nagy hangsúlyt kap, hiszen az állampolgároknak jelentős mennyiségű

információ áll rendelkezésükre a politizáláshoz, valamint a deliberáció megköveteli a politikai képességek kompetens használatát, illetve a politikai motiváció folyamatos fenntartását.

A kogníciók mérete, terjedelme és szervezettsége fejlett. A politikai ügyek megvitatásához szükséges, hogy az állampolgárok képesek legyenek arra, hogy az aktuálisan releváns kérdést széles kontextusba helyezték, és emellett más természetű politikai kérdéseket is mérlegetjenek. Nem csupán a politikai ügyek mérete, vagyis a gondolkodásban felmerülő sémák számossága, hanem azok terjedelme is fejlett kell hogy legyen, hiszen az ismeretek közötti kapcsolatok felismerése elengedhetetlen a jól megalapozott politikai döntések meghozatalához. A megismerések szervezettsége ugyancsak magas fokú kell hogy legyen, hiszen a deliberáció végére az állampolgárok kiforrott preferenciákat alakítanak ki, amelyek *politikai vélelemrendszerüket* (Luskin, 1987) alkotják. A politikai vélelemrendszer nem a racionalitás ellentéte, hanem a kognitív szervezettség legmagasabb foka, amelynek alapja a folyamatos megújítás, felülírás: az állampolgárok vélelemrendszerének vitára bocsátása. A szofisztikáltság itt nem csupán számos, hanem széles körű kogníciókat is magában foglal, amelyek között a rendszerezett diszkussziók alapozzák meg a politikai megismerések magas szintű szervezettségét. Az állampolgárok véleményartikulációja nem csupán fenntartja, hanem folyamatosan meg is újítja a politikai vélelemrendszert, így kognitív értelemben a deliberatív-részvételi demokrácia ösztönzi a legjobban az állampolgárokat a politikai megismerésre, a politikáról hozott „esztétikai ítéletek” (Körösényi, 2008: 165.) helyett a fejlett politikai ítéletek meghozatalára. Amennyiben a politikai vélelemrendszer a deliberatív demokrácia lényeges eleme, úgy az *igazságkereső folyamat* a politikai vélelemrendszer racionális vitának való kitettségét jelenti. A deliberatív-részvételi demokráciában az állampolgárok mentális-kognitív háttere a politikai univerzum valamennyi releváns részletére kiterjed, s ezt a deliberáció is ösztönzi. A deliberatív-részvételi demokrácia kognitív háttérmechanizmusa metakognitív, vagyis az állampolgárok fejlett politikai vélelemrendszer kialakítására képesek, és vélelemerősségük (*belief strength*) is jelentős, hiszen részvételük ösztönzi az egyes megismerésekhez kapcsolódó „tudáshálózatok” kialakulását, ami a magas szintű politikai szofisztikáltság jellemzője.

Az aggregatív-pluralista demokrácia

Az aggregatív-pluralista demokráciában az állampolgárok politikai tájékozottsága széleskörű. Megfelelő intenzitású és kiterjedésű politikai információval rendelkeznek, de csak olyan mértékben, amely szükséges a preferenciák társadalmi érdekékké való konvertálásához. A politikai vezetők a politikai választások egyszerűsítését kínálják (Pakulski–Körösényi, 2012: 88–89.), ezért a politikai megismerés meghatározott keretek között jut érvényre. Ennek oka, hogy

az állampolgárok politikai kompetenciáikat a társadalmi rendszerben érdek-artikulációs lehetőséggé szublimálják. Az aggregatív-pluralista demokráciában az állampolgárok politikai képessége kompetens, de korlátozott mértékben jut érvényre, hiszen a „politikai univerzum” (Luskin, 1987: 859.) meghatározott részére terjed ki, és nem öleli fel a nép bottom-up módon történő önkormányzásának elemi aspektusait, a közvetlen demokrácia állampolgári eszközeit. Az érdek-aggregációs folyamathoz nem szükséges a politikai kogníciók magas szintű szervezethez, hiszen a nagy méretű és terjedelmű kogníciók elégségesek a politikai preferenciák lefordításához. Ezért a politikai megismerés mögött rejlő motiváció nem teljes körű. A politikai motiváció a preferenciák kialakítására korlátozódik, a politikai érdeklődés szintje nem túl magas, hiszen a preferenciáknak a képviselők felé történő kommunikációja elégséges ahhoz, hogy a politikai döntéseknek érvényt szerezzenek. A vélemény és az akarat diarchiája (Urbinati, 2014: 2.) kiemelt fontosságú, hiszen az állampolgárok kognitív lehetőségeinek jelentős részével a képviselők élnek, így nincs is szükségük a politika univerzumának beható megismerésére. Az állampolgárok nem motiváltak a politikai ügyek széleskörű kontrolljára, azt azonban el szeretnék érni, hogy a társadalom érdekérvényesítő csatornáin keresztül érvényre jussanak preferenciáik.

A kogníciók mérete és terjedelme fejlett, de azokat nem köti össze jelentős számú, megismerés közötti kapcsolódás. A politikai ügyeket nem közvetlenül megvitatják, hanem „jelzett preferenciaként” (Manin et al., 1999: 9.) érdekartikulációs csatornán keresztül juttatják el a politikusokhoz. Az állampolgárok a politikai ügyeket nem szükséges széles kontextusban értelmezniük, csupán arra van szükség, hogy a releváns politikai kérdéseket megismerjék, és ezek alapján hozzák létre preferenciáikat. Ezekhez elégségesek lehetnek sematikus (politikai jelentéseken alapuló) illetve metasematikus (jelentések közötti kapcsolódást leíró) kognitív mechanizmusok. A szavazóknak azonban nincsen szüksége arra, hogy képességeiket alávegyék a közösségben zajló deliberáció immanens ellentmondásainak, és nincsen szükség politikai véleményrendszerük kiformalására. Ezért nincsen szükség a metakognitív folyamatokra, hiszen azt helyettesítik a társadalmi rendszerek érdekartikulációs csatornái. A szofisztikáltság itt nem csupán számos, hanem széles körű kogníciókat is magában foglal, azonban rendszeresített – a közjó kialakítására szolgáló – diskussziók nem alapozzák meg a politikai megismerések magas szintű szervezethez. Az állampolgárok érdekartikulációja nem tartja fenn a politikai véleményrendszer flexibilitását (és a deliberatív-részvételi demokráciára jellemző, érvrendszerrel érintő folyamatos felülvizsgálatot), így kognitív értelemben az aggregatív-pluralista demokráciára jellemző állampolgárok nem magasan szofisztikáltak, azonban nem is felszínesek a politikai ítéleteikben. Az állampolgárok képesek érdekeik megfogalmazására, és ezt ki is tudják fejteni, de a

politika – kikristályosodott vélelemrendszerhez vezető – összefüggő megismerése távol áll az aggregatív-pluralista demokrácia állampolgárképétől.

A vezérdemokrácia

A vezérdemokráciában az információval való ellátottság szegényes. Az állampolgárok nem ismerik a politika működési logikáját, hiszen ítéletalkotásuk a politikai vezetőkkel kapcsolatos véleményükön alapszik. Az információszegegy környezet miatt az állampolgároknak nincsenek a politikával kapcsolatban komplex gondolatmeneteik, de más állampolgárok véleményét sem kívánják megismerni: sem vertikálisan (a politikai univerzummal kapcsolatban), sem horizontálisan (az állampolgári preferenciákkal kapcsolatban) nem nyitottak, ezért gondolkodásuk számtalanszor politikai identitás csoportjuk megfelelő azonosítására korlátozódik. Ez megteremti a pártos elfogultság kialakulásának lehetőségét. A politikában több olyan közvetítő közeg is van, amely az információ tartalmát vagy közvetítésének módját megváltoztatja, így az állampolgárok politikai megismerése számtalan esetben szegényes információn alapszik. Ide tartozik a politikai karizma, valamint a médiumok állampolgári gondolkodást befolyásoló szerepe. Ebben a demokráciaelméletben a legmeghatározóbb az affektív folyamatok kognitív folyamatokra való hatása (Redlawsk–Civettini–Emmerson, 2010), amelyben a politikai vezető meggyőzőereje játssza a kulcsszerepet. Az állampolgár kognitív képessége alacsony szintű, hiszen gondolkodását „politikai rövidlátás” jellemzi. A motiváció szerepe csekély mértékű, hiszen az állampolgárok figyelme a politikusok tevékenységére és nem a politikai ügyek megismerésére fordítódik. A vezérdemokráciában az elszámoltathatóság másképpen érvényesül, mint a deliberatív-részvételi demokráciában, vagy az aggregatív-pluralista demokráciában, hiszen az állampolgárok a politikai vezető személyére és nem policykre szavaznak, és ezeket erőteljesen befolyásolja a torz információhordozás, az alacsony állampolgári kompetencia, valamint az érzelmi alapú politizálás motívumai, amelyek meghatározzák a politikával kapcsolatos kognitív folyamatokat.

A vezérdemokráciában csupán a kogníciók terjedelme fejlett, hiszen a politikai ügyek megvitatására nincsen szükség. A politikai jelentéstulajdonítás elégséges az állampolgári döntések szavazási döntésben kicsúcsosodó megalapozásához. Jelentős a politikai ügyek és a hozzájuk társuló politikai motívumok szerepe az állampolgári gondolkodásban. A politikai motívumok hozták létre azokat az identitás csoportokat, amelyek helyettesítik a politikáról történő szofisztikált gondolkodást, ezért a politika megismerése a szimpátia-artikulációban kulminálódik. A gondolkodásban felmerülő sémák az állampolgári ítéletek megalapozásául szolgálnak. A terjedelem általában alacsony fokú, hiszen kevés ügyről tudnak az állampolgárok behatóan, inkább számos

sematikus információval rendelkeznek, de ezek racionális standardok szerint nehezen alátámaszthatók. Előfordulhat, hogy a gondolkodásban kevés séma van, de azok széles merítésű ügykört ölelnek fel, ezért kijelenthető, hogy a vezérdemokráciában vagy a méret vagy a terjedelem fejlett. A szervezethez minden esetben alacsony fokú, hiszen az egyes politikai ügyek közötti kapcsolatrendszer értelmezésére nem képesek az állampolgárok. A szofisztikáltság kevés, illetve szűk körű kogníciókat foglal magában, inkább kívülről érkező impulzusok határozzák meg az állampolgári kognitív folyamatokat, vagyis a politikához a vezetők biztosítják a gondolkodásra ösztönző ingereket (Zaller, 1992). Az állampolgárok gondolkodása a csoportidentitáson vagy a pártos „nyomokon” alapszik. Azok az ügyek, amelyek közvetlen látókörükön kívül helyezkednek el, nem bírnak relevanciával, ezért kognitív értelemben a vezérdemokrácia ösztönzi a legkevésbé az állampolgárokat a politikai megismerésre. A politikáról hozott „esztétikai ítéletek” (Körösényi, 2008: 165.) dominálnak. A vezérdemokráciát jellemző kognitív háttérmechanizmus sematikus, hiszen azt nem jellemzik a politika komplexitásával kapcsolatos állampolgári megismerések, és a szavazók előnyben részesítik a pártos információt a tudományos evidenciával szemben.

A szofisztikáltság dimenziója és jellemzése	A deliberatív-részvételi demokrácia	Az aggregatív-pluralista demokrácia	Vezérdemokrácia
Információ	Bőséges, közvetlen	Bőséges, közvetített	Szegényes, kész
Képesség	Magas szintű kompetencia	Korlátozott kompetencia	Alacsony szintű kompetencia
Motiváció	Magas szintű (vélemény-artikuláció)	Közepes szintű (érdekartikuláció)	Alacsony szintű (szimpátia-artikuláció)
Jellemzés	Méret, terjedelem és szervezethez fejlett	Méret és terjedelem a legfejlettebb	Méret/terjedelem a legfejlettebb
Kognitív háttérmechanizmusok	Metakognitív (politikai vélelemrendszer)	Kognitív vagy metasematikus (politikai ismerettár)	Sematikus (politikai jelentéstudomány)

KONKLÚZIÓ

Az állampolgári inkompetenciával foglalkozó kutatók a szavazók alacsony szintű kognitív képességeit a demokrácia szempontjából inherensnek tartják. A tanulmány szemlélete szerint azonban megkerülhetetlen a kérdés, hogy a politi-

ka teszi-e szegényessé a politikai megismerést, vagy az inkompetencia az állampolgári gondolkodás alapvető sajátossága. A demokráciaelméletek kognitív felfogása szerint az objektív politikai információ alkalmas az állampolgárok kompetenciájának fejlesztésére. Az episztemikus demokráciaelméletben a legjobb kimenetelre vonatkozó normatív elvárás felveti a szavazati jog korlátozásának kérdését, amely az episztemikus demokráciaelmélet *exkluzivista* (bizonyos szavazói rétegeket kiszorító) felfogásában ölt testet (Hill, 2016). A Caplan által felvetett állampolgári kompetencia tesztek, amelyek a választáson való részvétel feltételeként szolgálnának (Caplan, 2009: 209–210.), hasonlóan a Brennan által javasolt episztochráciához (Brennan, 2016) a schumpeteri demokrácia kognitív feltételrendszerét teremtenék meg, ezért megkérdőjelezhető az állampolgárok szavazati jogának korlátozása vagy elvétele, mint a demokratikus működésmódok javításának eszköze. A politikai szofisztikáltság demokráciaelméletekben történő vizsgálata a fogalomhoz kapcsolható jelentések finomításának szükségességére világított rá. A luskini információszerzés médiafogyasztással történő azonosítása schumpeteri inklinációval bír, hiszen a médiából történő információszerzés pártos információ, amely magában hordozza az elfogultságot növelő szerepet. A politikai szofisztikáltság demokráciaelméleti perspektívában történő értelmezése a politikai szofisztikáltság „proxy”-jainak azonosítása, de operacionalizációja szempontjából is kulcsfontosságú, hiszen a schumpeteri–episztemikus skála alapján lényeges kérdés, hogy a tájékozódást politikai vagy tudományos információhordozókkal feleltetjük meg.

Az állampolgári inkompetencia nem eleve létező adottság, hanem eltérő kognitív működésmódokon alapszik. A demokratikus minőség javításának lehetséges módja ezért a politikai szofisztikáltság növelése, amely a politikai kogníciók „javításával”, a politikai szemlélet „tudományosításával”, vagy a politikai részvételi formák diverzifikálásával érhető el. Ez a vízió nagymértékben apolitikusnak tűnik, ugyanakkor Brennan szerint a vulkán-típusú állampolgárban megragadható. A politika létező jelensége a racionálisan mérlegelő, tudományos evidenciák alapján gondolkodó állampolgár. A szofisztikáltságnak ezért fokmérője lehet a tudományos igazság és a politikai tartalmú információ közötti kognitív szelekció. A tanulmányból világosan következik, hogy az eltérő demokráciaelméletek különböző „döntésirányultságokkal” bírnak: a skálán való elhelyezkedésük szerint a deliberatív-részvételi demokráciával szemben támasztott normatív elvárás a *helyes döntés*, az aggregatív-pluralista demokráciával szemben a *racionális döntés*, a vezérdemokráciával szemben pedig a *hatékony döntés* támasztható. Ezért Brennan argumentációját ki kell egészíteni valamennyi demokráciaelmélet esetében azzal a demokratikus standarddal, amelyhez az állampolgári inkompetenciát, valamint a döntések minőségét mérjük, hiszen a politikai szofisztikáltság fogalma – a kognitív tudományok és a demokráciaelmélet szintézise szerint – túlmutat a pártos politikai információk befogadásán.

IRODALOM

- Abramowitz, A. I.–Saunders, K. L. (2008): Is polarization a myth? *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 2, 542–555. <https://doi.org/10.1017/S0022381608080493>
- Achen, Christopher H.–Bartels, Larry M. (2016): *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton–Oxford, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400882731>
- Anderson, Elizabeth (2006): The epistemology of democracy. *Episteme*, Vol. 3, No. 1-2, 8–22. <https://doi.org/10.1353/epi.0.0000>
- Brennan, Jason (2009): Polluting The Polls: When Citizens Should Not Vote. *Australasian Journal of Philosophy*, Vol. 87, No. 4, 535–549. <https://doi.org/10.1080/00048400802587309>
- Brennan, Jason (2016): *Against Democracy*. Princeton, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400882939>
- Brody, Richard A.–Sniderman, Paul M.–Tetlock, Philip E. (1991): *Reasoning and Choice – Explorations in Political Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511720468>
- Caplan, Bryan (2007): *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton, Princeton University Press.
- Caplan, Bryan (2009): Majorities against Utility. *Social Philosophy and Policy*, Vol. 26, No. 1, 198–211. <https://doi.org/10.1017/s0265052509090086>
- Cohen, Joshua (1986): An Epistemic Conception of Democracy. *Ethics*, Vol. 97, No. 1, 26–38. <https://doi.org/10.1086/292815>
- Cohen, Joshua (1989): Deliberative Democracy and Democratic Legitimacy. In: Hamlin, A.–Pettit, P. (eds.): *The Good Polity*. Oxford, Blackwell, 17–34.
- Dahl, Robert A. (1998): *On Democracy*. New Haven, Yale University Press.
- Dalton, Russel J. (1984): Partisan mobilization, cognitive mobilization and the changing American electorate. *The Journal of Politics*, Vol. 46, No. 1, 264–284. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2006.04.009>
- Estlund, David (1997): Beyond Fairness and Deliberation: The Epistemic Dimension of Democratic Authority. In: James Bohman–William Rehg (eds.): *Deliberative Democracy – Essays on Reason and Politics*. Cambridge, MIT Press, 173–205. <https://doi.org/10.7551/mitpress/2324.003.0010>
- Estlund, David (2003): Why Not Epistocracy? In: Naomi Resothko (eds.): *Desire, Identity And Existence: Essays in Honour of T. M. Penner*. Academic Printing & Pub. 53–70
- Estlund, David (2008a): Epistemic Proceduralism and Democratic Authority. In: Raf Geenens–Ronald Tinnevelt (eds.): *Does Truth Matter? – Democracy and Public Space*. 15–28. Dordrecht, Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-8849-0_2
- Estlund, David (2008b): *Democratic Authority: A Philosophical Framework*. Princeton, Princeton University Press.
- Fearon, D. James (1999): Electoral Accountability and the Control of Politicians: Selecting Good Types versus Sanctioning Poor Performance. In: Adam Przeworski–Susan C. Stokes–Bernard Manin (eds.): *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge, Cambridge University Press, 55–97. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139175104.003>

- Gutman, Amy–Thompson, Dennis (2010): Deliberative Democracy. In: Richard A. Couto (ed.): *Political and Civic Leadership: A Reference Handbook*. SAGE Publications, London, 325–333.
- Green, Jeffrey Edward (2010): Three Theses on Schumpeter: Response to Mackie. *Political Theory*, Vol. 38, No. 2, 268–275. <https://doi.org/10.1177/0090591709354874>
- Hill, Lisa (2016): Voting turnout, equality, liberty and representation: epistemic versus procedural democracy. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 19, No. 3, 283–300. <https://doi.org/10.1080/13698230.2016.1144855>
- Jacobs, Lawrence R.–Shapiro, Robert Y. (2000): *Politicians Don't Pander – Political Manipulation and the Loss of Democratic Responsiveness*. Chicago, University of Chicago Press.
- Körösényi András (2008): A felhatalmazásemélet védelmében: Válasz Meszerics Tamás kritikájára. *Politikatudományi Szemle*, XVII. évf., 4. szám, 161–172.
- Körösényi András (2009): Escher lépcsőin: Vezetés, manipuláció és demokrácia. *Századvég (Új Folyam)*, 54. szám, 3–24.
- Kuklinski, James H.–Quirk, Paul J. (2000): Reconsidering the Rational Public: Cognition, Heuristics, and Mass Opinion. In: *Elements of Reason: Cognition, Choice, and the Bounds of Rationality*. Cambridge, Cambridge University Press, 153–182. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511805813.008>
- List, Christian–Goodin, Robert E. (2001): Epistemic Democracy: Generalizing the Condorcet Jury Theorem. *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 9, No. 3, 277–306. <https://doi.org/10.1111/1467-9760.00128>
- List, Goodin–Spiekermann, Kai (2018): *An Epistemic Theory of Democracy*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198823452.001.0001>
- Lodge, Milton–Taber, Charles (2000): Three Steps Toward a Theory of Motivated Political Reasoning. In: Lupia, Arthur–McCubbins, D. Matthew–Popkin, Samuel L. (eds.): *Elements of Reason – Cognition, Choice, and the Bounds of Rationality*. Cambridge University Press, 183–214. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511805813.009>
- Luskin, Robert C. (1987): Measuring Political Sophistication. *American Journal of Political Science*, Vol. 31, No. 4, 856–899. <https://doi.org/10.2307/2111227>
- Luskin, Robert C. (1990): Explaining Political Sophistication. *Political Behavior*, Vol. 12, No. 4, 331–361. <https://doi.org/10.1007/bf00992793>
- Mackie, Gerry (2009): Schumpeter's Leadership Democracy. *Political Theory*, Vol. 37, No. 1, 128–153. <https://doi.org/10.1177/0090591708326642>
- Przeworski, Adam–Stokes, Susan C.–Manin, Bernard (1999): Introduction. In: uők (eds.): *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge, Cambridge University Press, 1–26. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139175104.001>
- Redlawsk, David P.–Civettini, Andrew J. W.–Emmerson, Karen M. (2010): The Affective Tipping Point: Do Motivated Reasoners Ever „Get It”? *Political Psychology*, Vol. 31, No. 4, 563–593. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00772.x>
- Meszerics Tamás (2008): Demokratikus-e a felhatalmazásemélet? Megjegyzések Körösényi András tanulmányához. *Politikatudományi Szemle*, XVII. évf., 4. sz., 147–159.
- Metz Rudolf (2017): A politikai vezetés három arca. A vezetés értelmezési lehetőségei a demokráciában. *Századvég*, 85. évf., 3. sz., 69–93.

- Pakulski, Jan–Körösényi, András (2012): *Toward Leader Democracy*. London and New York, Anthem Press. <https://doi.org/10.7135/upo9781843317715>
- Schumpeter, Joseph (2003): Another Theory of Democracy. In: *Capitalism, Socialism, and Democracy*. London, Routledge. 269–283 https://doi.org/10.4324/9780203202050_chapter_xxii
- Schwartzberg, Melissa (2015): Epistemic Democracy and Its Challenges. *Annual Review of Political Science*, Vol. 18, 187–203. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-110113-121908>
- Somin, Ilya (2013): *Democracy and Political Ignorance: Why Smaller Government is Smarter*. Stanford, Stanford University Press.
- Urbinati, Nadia (2014): *Democracy Disfigured – Opinion, Truth and the People*. Cambridge, Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674726383>
- Zaller, John R. (1992): *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Los Angeles, University of California. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511818691>